คติความเชื่อในตำรายาไทย

ดอกรัก พยัคศรี[1]

ความเชื่อเป็นสิ่งที่ธรรมชาติบันดาลให้เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน สิ่งใดที่ผู้คนได้ประสบพบ ได้สัมผัสด้วยอายาตนะทั้ง 6 ย่อมเกิดผลกระทบขึ้น เช่น รูปกระทบตา จะเกิดความรู้สึกว่า รูปที่เราเห็นนั้นเป็นอย่างไร ในทางพุทธศาสนานั้นเรียกผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ว่า จักษุวิญญาณ คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางตา เวลาใช้หูฟังเสียงก็จะเกิดความรู้สึกทางหู สิ่งที่ได้สัมผัสทางใดทางหนึ่งนั้นเองที่เป็นต้นเหตุแห่งความเชื่ออันเป็นสัญเจตนาจุดเบื้องต้นส่วนนามธรรม ซึ่งต่อมาก็เกิดการเสริมเติมแต่ง โดยมีสิ่งแวดล้อมที่เราได้สัมผัสทุกเมื่อเชื่อวันเป็นเครื่องที่ทำให้เจริญเติบโตมากขึ้น และเมื่อใจคิด ความเชื่อด้านรูปธรรมก็ก่อกำเนิดเป็นรูปเป็นสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งรวมความว่า ความเชื่อมี 2 ประการ คือ ความเชื่อที่เป็นนามธรรม และความเชื่อที่เป็นรูปธรรม (มณี พยอมยงค์ 2536, 66-67)

การสร้างความเชื่อของมนุษย์ เกิดขึ้นจากความไม่รู้เป็นประการสำคัญ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น “อวิชชา” คือความไม่รู้นั่นเอง หากเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า แผ่นดินถล่ม น้ำท่วม เป็นต้น ก็เกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นผู้บันดาลให้เกิดเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ จึงได้พากันสร้างความเชื่อเรื่อง ผี เทพารักษ์ วิญญาณ ขึ้นมาเพื่อสมมติว่าเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ธรรมชาติต่างๆ เหล่านั้น และมนุษย์ก็จัดทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา สักการะ เซ่นสรวง เพื่อให้สิ่งที่อยู่เบื้องหลังนั้นพอใจ จนคลายความรุนแรงของเหตุการณ์ มีความกรุณาต่อมนุษย์ และสามารถให้คุณ บันดาลความสุขมาให้ (มณี พยอมยงค์ 2536, 69)

ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ต่างมีความเชื่อทางศาสนาตามแบบวิญญาณนิยม คือ มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณว่ามีอยู่จริง และต้องทำพิธีกรรมบางอย่างเพื่อบวงสรวงกราบไหว้ให้วิญญาณอารักขา และมอบความสวัสดีมีชัยในกิจการงานของตน ในศิลาจารึกสุโขทัย กล่าวถึงการบวงสรวงเทพยดาที่ปกปักษ์รักษาเมืองสุโขทัย โดยเรียกวิญญาณอารักขานั้นว่า “พระขะพุงผี” หากทำการเซ่นไหว้ดี พลีถูก ก็จะอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าหาก เซ่นบ่ดี พลีบ่ถูก ก็จะถูกลงโทษ คำว่า “ผี” ก็หมายถึงวิญญาณ ในสมัยโบราณ คนไทยเรียกวิญญาณทั้งหลายว่า ผี ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็น ผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรบุรุษ ผี ปู่ ผีตา ผีนา ผีไร่ เป็นต้น ถึงแม้ว่าต่อมาคนไทยได้รับเอาพุทธศาสนามานับถือแล้ว แต่ความเชื่อดั้งเดิมตามแบบวิญญาณนิยมนี้ก็ไม่ได้สูญหายไป หากแต่ยังมีการนับถือควบคู่กันกับพุทธศาสนาตลอดมา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ 2536, 328-329)

---

[1] นักวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน).

ความเชื่อที่ปรากฏในเอกสารโบราณตำรายา เป็นความเชื่อที่อยู่กับคนไทยในสมัยโบราณมาช้านาน มีทั้งความเชื่อโดยทั่วไปที่คนในท้องถิ่นต่างมีร่วมกัน และความเชื่อเฉพาะในศาสตร์การแพทย์แผนไทย ความเชื่อทั่วไปที่มีร่วมกันได้แก่ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ส่วนความเชื่อเฉพาะในศาสตร์การแพทย์แผนไทยนั้น ได้แก่ ความเชื่อเรื่องสาเหตุของการเกิดโรค ความเชื่อเรื่องของพิธีกรรมและคาถาอาคม

ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นถูกปลูกฝังอยู่กับมนุษย์มาตลอด สิ่งเหนือธรรมชาติคือส่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมจากธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ ซึ่งมักจะปรากฏเป็นรูปร่างที่เป็นนามธรรม เช่น ผี ปีศาจ เทวดา เรื่องราวทางไสยศาสตร์ เป็นต้น สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้สามารถให้คุณหรือให้โทษแก่มนุษย์คนใดก็ได้ ขึ้นอยู่กับการเคารพนับถือ หากมนุษย์ต้องการให้สิ่งเหนือธรรมชาติให้คุณแก่ตน ไม่ให้โทษ ก็ต้องทำการบูชา ด้วยสิ่งของ หรือจัดทำพิธีกรรมบวงสรวง เพื่อเซ่นไหว้สิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้ให้เกิดความพอใจ จะได้ไม่ให้โทษแก่มนุษย์

สิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ ผี สาง เทวดา อะไรก็ตามที่อยู่ไปนอกเหนือไปจากธรรมชาติที่มนุษย์รู้ บางครั้งความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ก็อยู่ในสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย มนุษย์เองก็มีความเชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับตนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้เป็นผู้กระทำให้เกิดขึ้น สิ่งเหนือธรรมชาติที่สะท้อนจากตำรายาเหล่านี้ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

1. ความเชื่อเรื่องผี ในเอกสารโบราณตำรายาได้สะท้อนความเชื่อเรื่องผีว่า โรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นกับคนเรานั้น บางครั้งก็เกิดจากอำนาจของผีเป็นผู้กระทำ มีความเชื่อเรื่องพญามัจจุราช อันเป็นผู้กุมชะตาชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ หากป่วยหนักมากๆ ยากแก่การรักษาก็เหมือนกับชีวิตของคนไข้ได้อยู่ในเนื้อมือของพญามัจจุราชแล้ว ตัวอย่างเช่น

> *อันว่าเพื่อไข้ ๘ ประการ เพื่อเหตุแต่ก่อนต้องโภยไข้ใจ เพื่อเดินทางใกล้แลร้อนแล ไข้เพื่อนอน <u>ไข้เพื่อต้องผี</u> นี้ต้องกฤษตียา เพื่อไข้ป่า เพื่อไข้อาหาร ในเมื่อไข้สันนิบาตนั้นแล (NPT006-005, 7.)*
>
> "ไข้เพื่อต้องผี" หมายถึง ป่วยไข้ไม่สบายอันมีสาเหตุมาจากผี
>
> *ตำราหลวงแก้โลหิตเข้าติดกระดูกสันหลัง หัวหน่าวแห้งกรังอยู่ เลือดนั้นแล่นเข้าจับเอาหัวใจให้ละเมอเพ้อไปดั่งผีเข้า ให้จุกเสียด บางทีก็ให้เป็นฝีหัวคว่ำ เป็นต่างๆดังนี้ เหมือนเข้าอยู่ในเนื้อมือ<u>พญามัจจุราช</u> จะแก้ให้เอาน้ำหญ้าไซทะนาน ๑ น้ำลูกบวบขมทะนาน ๑ เปล้าน้อย ๑ ลูกจิงจ้อน้อย ๑ หางปลาไหลแดง ๑*

รากไคร้เครือ ๑ ยางสลัดได ๑ ยางตาตุ่ม ๑ ด่างงวงตาล ๑ ด่างผักโหมหนาม ๑ เอาสิ่งละ ๑ สลึง ดินประสิวขาว ๑ หอยแครง ๑ หอยขม ๑ หอยจุ๊บแจง ๑ หอยสามสิ่งนี้เผาไฟ ลูกมะกล่ำขาว ๑ รากตองแตก ๑ ด่างสำโรง ๑ เอาสิ่งละ ๑ เฟื้อง ๒ สลึง ยาดำ ๑ สลึง ยาทั้งนี้กวนเข้าด้วยกันให้ปั้นก้อนได้ ธาตุเบากิน ๑ ไพ ธาตุหนักกิน ๒ ไพ ลงจนถึงเสลด แก้สารพัดโรคดังกล่าวมาแต่ต้นตลอดถึงทุลาวะสา มุตฆาต อุปทม องคสูตร ชำรั่ว ไส้ด้วนไส้ลาม ยาขนานนี้ได้ใช้มามากแล้วหายมาโดยมากแล (NPT003-010, 13.)

ความเชื่อเรื่อง พญามัจจุราช อันเป็นผู้กุมชะตาชีวิตและผู้ตัดสินหลังความตาย

2. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ การแพทย์แผนไทยมักจะไปเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับไสยศาสตร์ในเรื่องของคาถาอาคมบางประการที่ใช้ร่วมกับการทำ หรือการใช้ยาสมุนไพร นอกจากนี้คนไทยในอดีตยังมีความเชื่อว่าความเจ็บป่วยบางอย่างเกิดจากการกระทำของไสยศาสตร์ จึงต้องแก้ด้วยยาสมุนไพรที่กำกับตัวยาด้วยคาถาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเชื่อว่าเป็นคาถาอาคมด้านสว่างที่จะช่วยรักษาอาการของโรคที่เชื่อว่าถูกกระทำจากคุณไสย หรือผีที่เป็นเรื่องของด้านมืด คาถากำกับยาสมุนไพรที่ใช้แก้คุณไสยเหล่านี้มักเป็นคาถาที่กล่าวถึง พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และคาถาหัวใจต่างๆ ที่เป็นตัวอักษรย่อของคาถานั้นๆ เช่น คาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ คาถาหัวใจธาตุทั้ง 4 คาถาหัวใจพระอภิธรรม เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ยาหม้อใหญ่ เอาคล้า ๓๓ แว่น ลงด้วยอาการ ๓๒ ใบมะนาว ๑๐๘ ลงด้วยพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ จนจบ น ม น อ นฺย กฺยนก กฺย อฺย นฺย อนอกอํ ลงเปลือกขี้เหล็ก ๓ เปลือก น โม พุทฺ ธา ย ลงขมิ้นอ้อย ๕ แว่น สํ วิ ทา ปุ ก ย ป ลงว่านหางช้าง ๗ ใบ ส ถ วิ ปิ ป ส อุ ลงบอระเพ็ด ๗ ท่อน ม อ อุ ลงตาไม้ไผ่ป่า ๓ ตา น ม พ ท ลงมะกรูดลูก ๑ ผ่า ๔ ซีก แก่นแสมทั้ง ๒ เถาวัลย์เปรียง ๑ จันทน์ทั้ง ๒ แก่นขี้เหล็ก ๑ แก่นประดู่ ๑ แก่นปรู ๑ แก่นมะหาด ๑ แก่นผาง ๑ ใบมะกา ลงตรี(นิ)สิงเห เกษรบัวหลวง ๑ ไม้สัก ๑ ฝักคูน ๕ ฝัก ยาดำ ๓ บาท ลงยาหม้อใหญ่ <u>คุณไสย ลมเพลมพัด แก้ผีต่างๆ ทั้ง ๑๓ ภาษาวิเศษนักแล</u> (NPT001-008, 6-7.)

ยาหม้อใหญ่นี้รักษาคุณไสยที่ถูกลมเพลมพัด(อาการเจ็บป่วยโดยหาสาเหตุไม่ได้ คนโบราเข้าใจว่า ต้องคุณไสยคุณผี(ผีทำ) คุณคน(คนทำ) หรือถูกของที่ผู้มีวิชาไสยศาสตร์ปล่อยมาตามลม) และแก้โทษที่เกิดจากการ

กระทำของผีต่างๆ ได้ 13 ภาษาหรือ 13 ชนิด ด้วยกัน โดยใช้สมุนไพรต่างพร้อมกับการลงคาถาทางพระพุทธศาสนากำกับตัวยาแต่ละตัว

ภาพที่ 1 หม้อต้มยาโบราณ

> *สิทธิการิยะ จะเกล่ายาครู ฤฤา แก้ลม ๕๐๐ จำพวก ดีพลุ่งดีเดือด ลมบาทจิต เป็นบ้าเสียใจ หา สติมิได้ แก้<u>เขากระทำ ต้องคุณคนแลคุณผี แลผีชะมบ ผีปอบก็ดี</u> ให้ทำยานี้รับประทาน... (NPT007-009, 15.)*

ยาครู ฤฤา นี้สามารถแก้โรคลม แก้เขากระทำ (ในที่นี้หมายถึง ถูกกระทำให้เกิดโรคจากผู้ที่มีคาถาอาคมทางไสยศาสตร์) ถูกคุณคนและคุณผี ผีชะมบ(ผีผู้หญิงที่ตายในป่าและสิงอยู่ในบริเวณที่ตาย มีรูปเห็นเป็นเงา ๆ แต่ไม่ทำอันตรายใคร ฉมบ หรือ ทมบ ก็ว่า.) ผีปอบก็ดี

โลกทัศน์ของคนไทยในอดีตเชื่อว่าในโลกนี้ไม่ได้มีเพียงสิ่งมีชีวิตที่มองเห็นได้ สัมผัสได้เท่านั้น แต่ยังมีสิ่งที่มนุษย์มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ อยู่ร่วมกันในสังคมของตนอยู่ตลอดมา ดังนั้นคนในสังคมที่มีความเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติจะเป็นผู้ที่เคารพนบนอบในสิ่งที่มองไม่เห็นเหล่านั้น เพราะเชื่อว่าเขาจะบันดาลให้เกิดทั้งสิ่งที่ดี และสิ่งที่ไม่ดีให้เกิดขึ้นกับตนสังคมของตน การแสดงความเคารพนบนอบต่อสิ่งเหล่านั้นมักจะแสดงออกผ่านทางอาการ หรือพิธีกรรมบางอย่าง เพื่อให้สิ่งที่มองไม่เห็นเหล่านั้นรับรู้และเข้าใจในเจตนารมณ์ของตน เริ่มตั้งแต่การยกมือขึ้นไหว้ป่าเขา เจ้าที่เจ้าทาง ที่ตนได้เดินทางเหยียบย่ำในเขตแดนหรือพื้นที่ของเขา การขอ

อนุญาตกระทำบางสิ่งบางอย่าง การขอโทษที่ได้ล่วงเกินหรือประพฤติตนไม่เหมาะสม ไปจนถึงการจัดทำพิธีกรรมเพื่อเซ่นไหว้เลี้ยงผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีนา ผีไร่ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เพื่อต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นเหล่านั้นดลบันดาลให้เกิดความสงบสุข เพาะปลูกพืชได้ผลงอกงาม น้ำฝนน้ำท่าบริบูรณ์ ปกปักษ์รักษาไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บแก่คนในชุมชนของตน เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องพิธีกรรม และคาถาอาคมในตำรายา

ในเอกสารโบราณตำรายาได้สะท้อนความเชื่อเรื่องพิธีกรรมในการทำยาสมุนไพร ยาบางตำรับก็มีการทำพิธีกรรมเพื่อให้ยาสมุนไพรขนานนั้นๆ มีประสิทธิภาพในการใช้งานที่นอกเหนือไปจากการรักษาแบบปกติ ในหัวข้อนี้จะรวมไปถึงการใช้คาถาอาคมที่ส่วนใหญ่มาจากคาถาในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมและคาถาอาคมนี้ถูกใช้ในทุกกระบวนการของการทำยาสมุนไพร เริ่มตั้งแต่พิธีกรรมการเก็บยาสมุนไพร การลงคาถากำกับตัวสมุนไพรแต่ละชนิด พิธีกรรมและคาถาอาคมในการปรุงยา ตลอดจนถึงพิธีกรรมและคาถาอาคมในการใช้ยา

1. พิธีกรรมการเก็บยาสมุนไพร หมอยาพื้นบ้านในอดีตมักจะไปเก็บสมุนไพรในป่า เนื่องจากสมุนไพรบางชนิดที่ขึ้นอยู่ในป่าจะมีประสิทธิภาพหรือออกฤทธิ์ได้ดีกว่านำมาปลูกเองที่บ้าน นอกจากนี้การเข้าป่าไปเก็บสมุนไพรนั้น หมอยาจะได้ตัวยาที่เป็นทั้งพืชสมุนไพร สัตวสมุนไพร และแร่ธาตุ ครบถ้วน การเข้าป่าไปเก็บสมุนไพรของหมอยาก็มีความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในป่าล้วนมีเจ้าของซึ่งก็คือ เจ้าป่า เจ้าเขา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นการาจะเก็บอะไรออกจากป่า ก็จะต้องทำพิธีกรรมการ “ขอ” เพื่อเป็นการบอกให้เจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งเป็นเจ้าของสมุนไพรได้รับรู้เสียก่อน และเป็นการขออนุญาตเก็บสมุนไพรออกจากป่า โดยไม่ให้มีเหตุร้ายใดๆ เกิดขึ้นกับตน ตัวอย่างเช่น

> ยาแก้เบาปวด <u>ท่านให้พลี</u> เอาโคกกะออม หมาก ๓ คำมัด ๓ เปลาะ ฝาง ๑ บาท
> สารส้ม ๑ บาท กินที ๑ แก้เปลาะ ๑ ฯ๑๛ (NPT001-010, 22.)

พลี ในที่นี้หมายถึงการบวงสรวงเชิญยาเอามาใช้ หรือ ขอแบ่งเครื่องยามาใช้โดยทำพิธีบวงสรวง เช่น เมื่อจะเก็บต้นยามาใช้ทุกครั้งต้องพลีก่อน ถ้าไม่มีเครื่องบวงสรวงก็ใช้วิธีง่ายๆ โดยการนั่งคุกเข่าประนมมือหันหน้าเข้าหาต้นยานั้น แล้วกล่าวคำ “พ่อหมอจ๋า ขอแบ่งยาไปรักษาคนไข้ ขอให้คนไข้หายจากโรคร้ายประดุจดังปลิดทิ้งด้วยเถิด”

2. การลงคาถาอาคมกำกับตัวยา เป็นการนำมนต์คาถาทางพระพุทธศาสนามาใช้สวดกำกับตัวยา ในเอกสารโบราณตำรายามักใช้คำว่า “ลง” หรือ “เสก” ส่วนใหญ่มักเป็นคาถาหัวใจต่างๆ ที่เป็นอักษรย่อ ของแต่ละมนต์คาถานั้นๆ นอกจากนี้มนต์คาถาที่กำกับตัวยานี้มักจะมีตัวเลขที่สัมพันธ์กับจำนวนของสมุนไพรชิ้นนั้นๆ เช่น ขมิ้นอ้อย 5 ชิ้น ก็จะเสกด้วยคาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ (น โม พุทฺ ธา ย) บอระเพ็ด 7 แว่น เสกด้วย

คาถาหัวใจพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ (สํ วิ ทา ปุ ก ย ป) ขมิ้นอ้อย 4 ชิ้น เสกด้วยคาถาหัวใจธาตุทั้ง 4 (น ม พ ท) เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น

> ยาแก้หญิงออกไฟแล้วมันให้คลั่งเลือดเอายานี้แก้ เอารากมะตูม ๑ รากกันทะลิกา ๑ ตาอ้อยแดง ๗ ตา บอระเพ็ด ๑ ลูกกะดอม ๑ เปลือกไม้แดง ๑ ขมิ้นอ้อย ๕ ชิ้น ลงด้วยพระเจ้า ๕ พระองค์ ต้มกินหายแล ฯ๑ฯ (NPT007-003, 20.)

๕ พระองค์ เป็นชื่อของคาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ คือ น โม พุทฺ ธา ย หมายถึง พระนามย่อของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในภัทรกัปป์ ดังนี้ น คือ พระกกุสันธะ พระพุทธเจ้าองค์แรก โม คือ พระโกนาคมนะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สอง พุท คือ พระกัสสปะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สาม ธา คือ พระโคตมะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สี่(ปัจจุบัน) และ ย คือ พระศรีอาริยเมตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ที่ห้าองค์สุดท้ายในภัทรกัป

> *ยาไข้จับ เอาเถาย่านางกำมือ ๑ บอระเพ็ด ๗ แว่นลงด้วย สํ วิ ธา ปุ ก ย ป ๑ หัวหอม ๓ หัวลงด้วย ที ม สํ อํ ขุ ขมิ้นอ้อย ๕ แว่นลงด้วย น โม พุทฺ ธา ย ต้มกินแก้ไขจับดีนักแล ๛ (NPT001-009, 5.)*

สํ วิ ธา ปุ ก ย ป คือ คาถาหัวใจพระธรรม หรือพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ พระอภิธรรม คือธรรมะขั้นสูง หัวใจของอภิธรรมจะกล่าวถึงเรื่องของจิต เจตสิก รูป และนิพพาน โดยมีคัมภีร์ทั้ง 7 ดังนี้ 1. สํ. หมายถึง คัมภีร์พระธรรมสังคณี 2. วิ. หมายถึง คัมภีร์พระวิภังค์ 3. ธา. หมายถึง คัมภีร์พระธาตุกถา 4. ปุ. หมายถึง คัมภีร์พระปุคคลบัญญัติ 5. ก. หมายถึง คัมภีร์พระกถาวัตถุ 6. ย. หมายถึง คัมภีร์พระยมก 7. ป. หมายถึง คัมภีร์พระมหาปัฏฐาน

ที ม สํ อํ ขุ คือ คาถาหัวใจพระสูตร ซึ่งเป็นคาถาย่อชื่อคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มีจำนวน 5 คัมภีร์ ได้แก่ ที คือ ทีฆนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรยาว), มะ คือ มัชฌิมนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรขนาดกลาง), สัง คือ สังยุตตนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรประมวล คือประมวลเรื่องต่างๆ เป็นพวกๆ ไว้แห่งเดียวกัน), อัง คือ อังคุตตรนิกาย (หมวดว่าด้วยพระสูตรอัน “ ยิ่งด้วยองค์” คือ จัดธรรมะเป็นหมวด 1, 2, 3 ,4 เป็นต้น), ขุ คือ ขุททกนิกาย (หมวดพระสูตรเบ็ดเตล็ดเล็กๆ น้อยๆ)

น โม พุทฺ ธา ย คือ คาถาหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ พระนามย่อของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ในภัทรกัปป์ ดังนี้ น คือ พระกกุสันธะ พระพุทธเจ้าองค์แรก โม คือ พระโกนาคมนะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สอง พุท คือ พระกัสสปะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สาม ธา คือ พระโคตมะ พระพุทธเจ้าองค์ที่สี่(ปัจจุบัน) และ ย คือ พระศรีอาริยเมตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ที่ห้าองค์สุดท้ายในภัทรกัปป์

> ยาลงเลือด ท่านให้เอา ใบทองหลางใบมน ๑ <u>ขมิ้นอ้อย ๔ ชิ้น ลงธาตุทั้ง ๔ ขิงห้าชิ้นลงด้วยห้าพระองค์ เสกประจุขาด</u> ชั่งเท่ากันขมิ้นเอายาวองคุลี บดละเอียดกินกะเหล้าประสิทธิแล (NPT001-010, 16.)

ธาตุทั้ง ๔ คือ คาถาหัวใจธาตุทั้ง 4 ได้แก่ น ม พ ธ คาถาแต่ละตัวอักษรย่อนี้มาจาก 1.น คือ ธาตุน้ำหรืออาโปธาตุ ใช้ในทางเสน่ห์ เมตตา มหานิยม 2. มะ คือ ธาตุดินหรือปถวีธาตุ ใช้ในทางขับไล่ภูตผีปีศาจ 3. พะ คือ ธาตุไฟหรือเตโชธาตุ ใช้ในทางคงกระพันชาตรี 4.ธะ คือ ธาตุลมหรือวาโยธาตุ ใช้ในทางกำบัง ล่องหน สะกดจังงัง

ประจุขาด หมายถึง วิธีคำกล่าวลาสิกขาของพระ เป็นการบอกคืนสิกขาของพระที่จะสึก ส่วนคาถาประจุขาดได้แก่

พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ	ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธ
ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ	ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรม
สํฆํ ปจฺจกฺขามิ	ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์

การกล่าวคำลาสึก หรือการบอกคืนสิกขาบท เป็นการถอนตัวออกจากพุทธศาสนาจากสมณะเพศกลับไปเป็นเพศคฤหัสถ์ดังเดิม คาถาประจุขาดจึงมีความหมายในการ “ถอน” อะไรบางอย่างออกไป ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่ไม่ดี สิ่งชั่วร้าย อย่างโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น

> *ถ้าไม่ถูกเอาบอระเพ็ด ๗ ท่อน ขมิ้นอ้อย ๗ แว่น รากกล้วยตีบ ๑ ใบกระท่อม ๑ รากหนาด ๑ รากมะปรางหวาน ๑ เถาหญ้านาง ๑ รากสะเดา ๑ ยาข้าวเย็น ๑ รากตาลโตนด ๑ ดอกบัวหลวง ๑ ดอกมะลิ ๑ จันทน์ทั้ง ๒ รากชะมดต้น ๑ รวม <u>เสกด้วยพระไตรสรณาคม</u> ขวัญข้าว ๑ สลึง ต้มรับประทานแล ฯ (NPT007-024, 6.)*

พระไตรสรณาคม เป็นบทสวดมนต์หมายถึง การถึงสรณะทั้ง ๓ ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก มีคาถาว่าดังนี้

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ
ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ
ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

ยาหม้อชื่อนารยณ์เปลื้องอำพร ให้ปรุงรากมะเขือขื่น ๑ รากมะอึก ๑ ราก ขี้กาแดง ๑ รากหญ้าคา ๑ รากหญ้านาง ๑ รากเท้ายายม่อม ๑ รากคนทา ๑ หัวคล้า ๑ รากปีบ ๑ รากมะแว้งเครือ ๑ รากไม้รวก ๑ รากหวายขม ๑ ราก มะพร้าว ๑ รากพุงดอ ๑ รากระงับ ๑ รากชุมเลียงป่า ๑ รากจิงจ้อ ๑ แก่นสน ๑ แก่นมะหาด ๑ แก่นสัก ๑ สักขี ๑ จันทน์ทั้ง ๒ <u>ขมิ้นอ้อย ๕ แว่นลง ๕ พระองค์</u> <u>บอระเพ็ด ๗ ท่อน ลงด้วยหัวใจพระธรรม ๗ คัมภีร์</u> ก้านสะเดา ๓๓ ก้าน รวม<u>ปลุกเสกด้วยพุทธคุณ</u> ใส่หม้อต้ม แก้ไข้สันนิบาต ตาแดง ตาขาว ตา เหลือง แก้ไข้จับ แก้รากสาด สันนิบาต อีดำอีแดง ไข้เหนือ ไข้ใต้ ฯ ยานี้ของ หมอเขียน ฯ หมอคล้ายให้ใช้ดีมาก ฯ๛ (NPT007-009, 20.)

พุทธคุณ เป็นชื่อคาถาในบทสวดมนต์ที่กล่าวถึงคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุที่คำขึ้นต้นของพุทธคุณขึ้นต้นด้วย “อิติปิ โส” คาถาพุทธคุณนี้จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า “คาถาอิติปิ โส” คาถาพุทธคุณว่าดังนี้

อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต
โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถาเทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ

3. การใช้พิธีกรรม คาถาอาคมกำกับการปรุงยา ในขณะที่กำลังปรุงยาสมุนไพร เพื่อให้การปรุงสำเร็จเรียบร้อยไปได้ด้วยดี นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าการทำพิธีกรรม และการสวดด้วยมนต์คาถาจะทำให้การรักษาหรือยาสมุนไพรที่ปรุงนั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น

ขนานหนึ่งเอาไข่ไก่ เอาแต่ไข่แดง ผิวไม้ไผ่ เอาเท่ากันบดทาฝ่าตีน รกมิออกก็ ออกแล ลูกตายในท้อง เอาหัวดองดึง ๑ ขี้วัวสด ๑ <u>บดแล้วเสกด้วยคาถานี้ ปุพฺพ มโททิตมฺม สรํ สํเรน วิโยชเย</u> บำราบพยัญชนะตัวต้นแปรเสียออกมาตั้งแต่เบื้อง ต่ำแล้วออกจากคับพะสะ <u>เสกตามกำลังวัน</u> แล้วเอายานั้นปิดที่สะดือลูกตายใน ท้องก็ดีวิเศษนักแล (NPT003-010, 12.)

ปุพฺพ มโททิตมฺม สรํ สํเรน วิโยชเย หรือที่ถูกต้องตามไวยากรณ์ภาษาบาลีคือ **ปุพฺพ มโธฐิต มสฺสรํ สเรน วิโยชเย** เป็นระบบไวยากรณ์ในสนธิกัณฑ์ คัมภีร์กัจจายนสูตร ซึ่งเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุด ที่ยังปรากฏใช้กันอยู่ในหมู่ผู้สนใจศึกษาภาษาบาลี เพราะเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาไม่ย่อและไม่พิสดารเกินไป เหมาะสำหรับนำมาเป็นอุปกรณ์ใช้ในการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

ในหนังสือกัจจายสุตตปาฐะแปล รวบรวมและเรียงเรียงโดย พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ แปลข้อความนี้ไว้ว่า “นักศึกษาพึงแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ ให้วางไว้ข้างหน้า ไม่ให้มีสระ” ซึ่งหมายถึงการแยกเอาตัวพยัญชนะตัวหน้า “ออก” จากสระ คำว่า “ออก” เป็นเหมือนคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับตำรายา

ขนานนี้ เนื่องจากตำรายาขนานนี้กล่าวถึง การใช้สมุนไพรเพื่อรักษาแม่ที่ทารกตายในครรภ์ โดยการนำสมุนไพรมาบดแล้วเสกด้วยคาถา **ปุพฺพ มโธฐิต มสฺสรํ สเรน วิโยชเย** ตามกำลังวัน แล้วจึงเอายาที่ผ่านการเสกคาถานี้แล้วมาปิดที่สะดือเพื่อให้ทารกที่ตายในครรภ์ “ออก” จากครรภ์มารดา

เสกตามกำลังวัน หมายถึง ให้กล่าวคาถาที่ว่ามานี้ตามกำลังของวันทั้ง 7 ในหนึ่งสัปดาห์ สันนิษฐานว่าให้เสกคาถานี้ตามกำลังวันที่ทำการรักษา ได้แก่ วันอาทิตย์ 6 จบ วันจันทร์ 15 จบ วันอังคาร 8 จบ วันพุธ 17 จบ (ถ้าหลังหกโมงเย็นให้กล่าวคาถา 12 จบ เพราะถือว่าเป็นวันพระราหู พุธกลางคืน) วันพฤหัสบดี 19 จบ วันศุกร์ 21 จบ และวันเสาร์ 10 จบ

> *สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะลมสันนิบาต ๗ ประการ มีอาการตีนมือสั่น พูดเสียงสั่นทำปากขมุบขมิบ ให้ปวดหัวจับสั่น เมื่อยทั้งตัว ครั้นมันแก่เข้ากลายเป็นมือตายตีนตายไปทั้งตัว ไหวตัวไม่ได้ นอนกินข้าวกินน้ำ กำหนด ๗ ปีตาย แพทย์สมมติเรียกว่า ลมตะคริว หรือเรียกว่า สันนิบาตลม แก้ด้วยยานี้ รากเล็บมือนาง ๑ อ้อยแดง ๑ ขอบชะนางแดง ๑ รากพันงูแดง ๑ ลูกขี้กาแดง ๑ รากตองแตก ๑ พญายา ๑ รากตะลุมพุกแดง ๑ ยาข้าวเย็น ๑ สมอทั้ง ๓ เมื่อเอาลงหม้อ เงินขวัญข้าว ๑ สลึง <u>เสกด้วยสัพพาสี</u> แล้วต้มรับประทานแล ฯ๑ะ (NPT007-024, 5.)*

สัพพาสี เป็นชื่อคาถาที่หมอยาสมัยโบราณใช้เสกตัวยาลงหม้อต้มยา ที่มาของคาถานี้น่าจะมาจาก “บทขัดขันธปริตตัง” ในบทสวดมนต์เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน และด้วยเหตุที่บทขัดขันธปริตตังนี้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “สพฺพาสี” จึงได้ชื่อว่า “สัพพาสี” นั่นเอง ซึ่งมีคาถาว่าดังนี้

> สพฺพาสีวิสชาตีนํ ทิพฺพมนฺตาคหํ วิยนฺนาเสติ วิสํ โฆรํ เสสญฺจาปิ ปริสฺสยํ
> อาณกฺเขตฺตมฺหิ สพฺพตฺถ สพฺพทา สพฺพปาณินํ สพฺพโสปิ นิวาเรติ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เห

4. การใช้พิธีกรรม คาถาอาคมกำกับการใช้ยาสมุนไพร เมื่อเวลาจะใช้ยาสมุนไพรอาจจะมีข้อกำหนดในการใช้ว่าต้องมีพิธีกรรม หรือการใช้คาถาอาคมเสกกำกับตัวยาก่อนใช้ยาสมุนไพรนั้นๆ ตัวอย่างเช่น

> ยาแก้มารประจน เอาว่านน้ำ ๑ ว่านหางช้าง ๑ เปล้าน้อย ๑ พริก ๑ ขิง ๑ ดีปลี ๑ บดปั้นแท่งไว้ ลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำมะนาวก็ได้ <u>เมื่อจะกินเสกด้วยคาถาถอนโบสถ์เถิด</u> ฯ๑ฯ (NPT007-003, 17.)

การใช้คาถาถอนโบสถ์เสกกำกับตัวยาสมุนไพรก่อนที่จะกิน คาถาถอนโบสถ์ เป็นคาถาที่ใช้แก้คุณไสยหลายๆ อย่าง มักใช้เสกน้ำมนต์เอารดอาบแก้กระทำย่ำยีทุกชนิดทั้งคุณผีและคุณคน เสน่ห์ยาแฝด แก้ลมเพลมพัด ฝังรูป ฝังรอย ใช้เสกแป้งพอกถอนคุณออกสิ้น ถอนแก้กระทำได้ทุกประการ จะถอนหรือจะเรียกเข้าไข่หรือเรียกใบบอนได้ทั้งสิ้น เสกไพลฝนทา แก้ปวดบวมสารพัด มีคาถาว่าดังนี้

> สมุหเนยฺย สมุหนติ สมุหโต สีมาคตํ พทฺธเสมยํ สมุหนิตพฺโพ เอวํ เอหิ ฯ
> นะ-เคลื่อน โม-ถอน พุท-คลอน ธา-เคลื่อน ยะ-เลื่อนหลุดหาย ฯ

> *ยา ๗ วัน ขิง ๑ แห้วหมู ๑ พิลังกาสา ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ พริก ๑ ดีปลี ๑ ใบสะเดา ๑ อุปะเทยาสรรพคุลีการ ถ้าเจ็บตา ถ้าเจ็บเสียดแทงลายน้ำแรมคืนใส่ตาแล ... ถ้าขี้เหลวแลออกเอายา ๖ เม็ด <u>เสก ๙ คาบ</u> <u>เอาเม็ด ๑ ซัดขึ้นถวายแก่เทวดา</u> จึงเอา ๕ เม็ดนั้น ห่อผ้าเกี่ยวรอบตัวกันสารพันอันตรายแล... (NPT007-003, 17.)*

ยาขนานนี้มีชื่อว่า ยา ๗ วัน มีส่วนผสมสมุนไพรหลายอย่างสามารถแก้ไขรักษาอาการของโรคได้หลายชนิด ขึ้นอยู่กับน้ำกระสายยาและวิธีการใช้ยา ในส่วนนี้ต้องการนำเสนอให้เห็นถึงการนำยา ๗ วันที่ทำเป็นเม็ดมาใช้นอกเหนือไปจากการรักษาอาการของโรค โดยนำยาทั้ง 6 เม็ด มาเสก 9 ครั้ง แต่ไม่ได้ระบุว่าต้องเสกด้วยคาถาหรือมนต์ใด เข้าใจว่าน่าจะเป็นมนต์คาถาที่เป็นที่รู้กันของเจ้าของตำรับยา จากนั้นให้เอายา 1 เม็ด โยนซัดขึ้นไปบนอากาศเพื่อถวายหรือพลีแก่เทวดาในชั้นฟ้า และนำยา 5 เม็ดที่เหลือห่อผ้าไว้แล้วนำมาพันเกี่ยวไว้รอบตัวหรือเอว เพื่อกันภยันตรายต่างๆ

ในส่วนนี้เองก็เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับยาสมุนไพรที่นำมาใช้ในการป้องกันอันตรายอื่นๆ นอกเหนือไปจากโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งก็มีวิธีใช้ที่แตกต่างไปจากการรักษาโรคอย่าง การกิน การทา การพอก เป็นต้น และมีพิธีกรรมประกอบการใช้คือการเสกคาถากำกับ และนำยาโยนซัดขึ้นไปอากาศเพื่อถวายแก่เทวดาให้คอยปกปักษ์รักษาจากอันตราย

> *หญิงเจ็บเพื่อเลือด มันให้ผอมแห้งไปก็ดี เอายานี้กิน เอาแก่นมะหาด ๑ แก่นแสมทะเล ๑ แก่นปรู ๑ แก่นประดู่ ๑ ข่าตาแดง ๑ เอาสิ่งละ ๓ บาท ฝักส้มป่อย ๑ บาท ฝาง ๑ บาท ดอกคำ ๑ บาท เลือดแรด ๑ บาท น้ำใบส้มมะขามทะนาน ๑ น้ำใบกระเช้าทะนาน ๑ เหล้าเค็มทะนาน ๑ ยาทั้งนี้ใส่หม้อให้ผนึกแล้วเอาขึ้นตั้งให้เดือดพลุ่งหนึ่งอย่าให้ล้นได้ ลงเสียจากไฟ เอาทองคำ ๑ บาท ผูกคอหม้อแล้วฝังข้าวเปลือกไว้ ๑๕ วัน <u>เมื่อจะกินเอาดอกไม้ ธูปเทียน บูชากินเถิดหายแล</u> ฯ๑ฯ (NPT007-003, 19.)*

พิธีกรรมการใช้ยา เมื่อจะนำมาบริโภคให้เอาดอกไม้ ธูปเทียน บูชายาเสียก่อน แล้วค่อยกิน

คติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาไทยดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อที่เกี่ยวพันกันในสังคมไทยในอดีตอยู่ 2 เรื่องคือ ความเชื่อเรื่อง “ผี” และความเชื่อเรื่อง “พุทธศาสนา” โดยวางตัวให้ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นผู้กระทำ ผู้ทำร้าย ผู้ที่ก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ นานา ในขณะเดียวกันก็วางตัวความเชื่อในเรื่อง “พุทธ” เป็นผู้ที่เข้ามาแก้ไข เข้ามาช่วยบำบัด ปัดเป่า บรรเทาความเจ็บป่วย ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของคาถาที่ใช้ลงหรือเสกกำกับตัวยาสมุนไพร คาถาที่ใช้ประกอบการปรุงยา คาถาหรือพิธีกรรมในการบูชายาสมุนไพรก่อนใช้งาน สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้เห็นถึงการแบ่งแยกบทบาท หรือสถานภาพของ “ผี” กับ “พุทธ” ในด้านสุขภาพของผู้คนในสังคมไทยอย่างชัดเจน

เป็นที่แน่ชัดว่า ก่อนพุทธศาสนาจะเข้ามาในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การมีอยู่ของ “ผี” หรือธรรมชาติได้สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์มาอย่างยาวนาน ความเชื่อเรื่องผีและธรรมชาติได้อยู่กับมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดจนตาย หากมีเรื่องราวที่ไม่ดีเกิดขึ้นก็เชื่อว่า “ผีทำ” หรือหากมีเรื่องราวที่ดี ๆ เกิดขึ้นก็เชื่อว่า “ผีให้” ดังนั้นหากมนุษย์เจ็บไข้ได้ป่วยจากโรคภัยจึงมีความเชื่อว่า “ผีทำ” ดังนั้นถ้าจะแก้ไขจะต้องแก้ที่ “ผี” โดยผ่านความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดมา จนกระทั่งผู้คนในดินแดนนี้ ได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาในชีวิตและสังคมของตัวเอง ด้วยความที่พุทธศาสนาได้เอา “วิชชา” คือ ความรู้ ทั้งทางธรรม และทางโลก โดยเฉพาะความรู้ทางด้านการแพทย์เข้ามา ผู้คนจึงได้รับเอา “พุทธ” มาแสดงในบทบาทของผู้ที่นำความรู้แจ้งเข้ามาเป็นยารักษาโรค ขณะเดียวกันก็ค่อย ๆ ผลักไส หรือริดทอนบทบาทของ “ผี” ให้เหลือเพียงการเป็นผู้กระทำให้เกิดโรคภัย และความเจ็บป่วยเท่านั้น

บรรณานุกรม

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2536. "คติความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทยในจังหวัดนครปฐม." In *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มณี พยอมยงค์. 2536. "ความเชื่อของคนไทย." ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.